

Spørg “Skautrup”

Vi modtager fortsat mange forespørgsler om jysk på centrets hjemmeside www.hum.au.dk/jysk, og det er undertiden rimeligt indviklede ting, folk spørger om. Her følger et eksempel – med grundigt svar, der kunne tænkes at interessere et bredere publikum.

Tallerken og tallrik

En spørger vil gerne vide, om det svenske *tallrik* kan tænkes at have samme oprindelse som Højer-dialektens enslydende ord brugt af spørgerens mormor.

Svar:

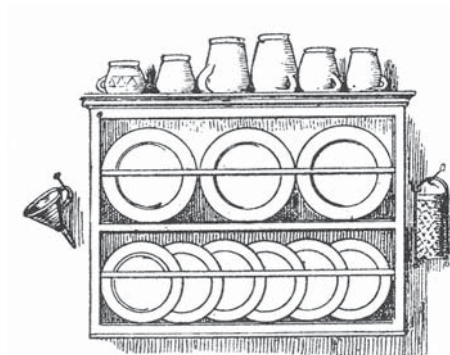
Helt enslydende kan de to ord nu ikke have været, selv om det sønderjyske *tællerrik* minder meget om det svenske ord. Betydningen er heller ikke den samme: det svenske *tallrik* betyder slet og ret tallerken, mens det sønderjyske *tællerrik* betyder tallerkenrække – et ord, der vel nu er gået helt af brug, men som tidligere brugtes om en hylde, hvor tallerkenene stod på højkant i en række.

Det danske *tallerken* er ligesom det svenske *tallrik* indlånt fra plattysk *tallercken*, *tellericken*, der modsvarer det højtyske *Teller* med tilføjet diminutivaafledning *-ken* (svarende til højtysk *-chen* – altså egentlig “en lille tallerken”). Det tyske *Teller* var i øvrigt indlånt fra fransk *talloir* = skærebræt; så før tallerkenene blev fremstillet i metal og senere i porcelæn har ordet formentlig været brugt om et lille skærebræt, en træ-tallerken. Det svenske *tallrik* og det danske

tallerken repræsenterer altså blot to forskellige lydlige udviklinger af et og samme plattyske ord.

Men også det højtyske grundord *Teller* trængte over grænsen og ind i den østlige del af Sønderjylland, hvor dialekternes almindelige ord for en tallerken er *tæller*, og her har vi netop førsteleddet i det sønderjyske *tællerrik*. I den vestligste del af Sønderjylland indlåntes diminutivformen på *-ken*, men med tab af forstavelsen, så her er den almindelige form *lærken*, og hylden hedder tilsvarende en *lærkenrik* – så det var egentlig den form, man skulle vente fra mormor i Højer.

Sidsteleddet i *lærkenrik* og *tællerrik* er også indlånt fra plattysk, nemlig *reck*, *rick* = træstang (samme ord som indgår i *rækværk*). Beslægtet hermed er muligvis det i syd- og sønderjysk konkurrerende sidsteled: *-ri* (*tællerri*, *lærkenri*), også kendt fra gammelsvensk i betydningen “pæl, stang”. Både *-ri* og *-rik* indgår for øvrigt også i sammensætninger med *fad*: *fadri*, *fadrik* – i det sydøstligste Sønderjylland betegnelsen for en større tallerkenrække, der foruden havde plads til fade, gryder, mælkespande etc. Mindre udbredt var den finere *tinrik*, som har fået navn efter det materiale, man en overgang brugte til finere tallerkener og fade.

Tallerkenrække. Xylografi 1884.
Fra Gunnar Knudsen: *Dansk Bondeliv i
forrige århundrede* (1975) s. 46.